

### ZMENY MEDIÁLNEJ SITUÁCIE NA SLOVENSKU PO ROKU 1989

VLADIMÍR HOLINA

*Kľúčové slová: systém PMK – zmena – medzníky vývoja – politický systém – legislatíva – ekonomické podmienky – publikum PMK – mediálne konflikty*

#### Smery a medzníky vývoja

V poslednom desaťročí sme vo vývoji prostriedkov masovej komunikácie (PMK) zaznamenali na Slovensku dva medzníky. Zmenou spoločenskej situácie v roku 1989 sa po desaťročiach vytvorili predpoklady na vznik demokratického, pluralitného systému PMK.

Súbežne so zmenami politického systému, spoločnosti a vlastníckych a ekonomických podmienok došlo k vytvoreniu novej štruktúry komunikačných inštitúcií aj k reštruktúracii ich publika.

Druhým medzníkom bol rok 1993, keď tieto zmeny pokračovali v novom štátnom rámci Slovenskej republiky.

Aj pri možných výhradách k jednotlivým stránkam procesu, ktorý prebiehal v spoločnosti a médiách po roku 1989, treba priznať, že zmeny sú kvalitatívne a podstatné. Nejde o zhuk náhodných jednotlivostí, ale o dlhodobé štrukturálne zmeny. Bez analýzy relatívne dlhého časového obdobia nie je možné vymedziť činitele, ktoré ovplyvňujú vývoj systému PMK, a najmä odlišiť vplyv aktuálnych politických činiteľov od účinkov dlhodobých spoločenských zmien.

Začiatok časovej hranice analýzy treba synchronizovať s časom vytvárania mediálneho systému, t. j. celku verejných, periodických komunikačných prostriedkov, v ktorom súbežne pôsobí tlač, rozhlas a televízia. Tento celok sa vykryštalizoval u nás v šesťdesiatych rokoch rýchlym rozšírením televízie.

Takéto stanovenie časového horizontu ukazuje, že systém masovej komunikácie ovplyvňujú štyri skupiny činiteľov:

1. *technická infraštruktúra* masovej komunikácie,
2. *ekonomické podmienky* rozšírenia komunikačných techník a komunikácie vôbec,
3. *zmeny v štruktúre spoločnosti* (v jej početnosti, vzdelanosti, stupni urbanizácie, sociálnej štruktúre a pod.),
4. *politický systém* a politické podmienky rozvoja komunikácie.

Na Slovensku sa koncom päťdesiatych rokov vytvorili technické a postupne sa vytvárali aj ekonomické podmienky rozširovania PMK v spoločnosti. Prenikanie televízie do domácnosti bolo dvojnásobne rýchlejšie ako pri technicky jednoduchšom lacnejšom rozhlase v predchádzajúcich desaťročiach. Indikátorom úrovne masovej komunikácie sa v tomto období stala najmä rozšírenosť periodickej tlače ako intelektuálne najnáročnejšej komunikačnej aktivity. Rozšírenosť televízie a rozhlasu v polovici osemdesiatych rokov dosiahla z hľadiska frekvencie sledovania týchto prostriedkov hranicu saturovanosti.<sup>1</sup> Z hľadiska času, ktorý občania Slovenska venovali

médiám, boli údaje o Slovensku porovnateľné s vyspelými európskymi krajinami. Na Slovensku venoval dospelý občan v týždennom priemere rozhlasu, televízii a tlači asi 42 hodín.<sup>2</sup>

Tento stav bol produktom nielen technických možností komunikácie, ale vznikol ako korelát ďalších činiteľov spoločenského rozvoja. Pri totalitnom, intolerantnom politickom režime, zaostávaní hospodárskeho a technického rozvoja existovali aj priaznivé trendy napr. urbanizácie, rozvoja vzdelanosti, rastu a rozdelenia voľného času a pod. Publikum vnímalo PMK nielen ako politické nástroje propagandy a manipulácie, ale aj ako prostriedky kultúry, pobavenia, vzdelania a pod.

Ani technická základňa systému PMK pred novembrom 1989 nebola porovnateľná s dnešnou. Napríklad: technický rozvoj televízie smeroval k posilneniu monopolného postavenia domácej televízie, umelo sa obmedzoval rozvoj nových médií, umelo vytvorenými bariérami ostávalo naše územie za hranicami novo sa formujúceho medzinárodného mediálneho trhu.

Pohľad do minulosti ukazuje, že zmeny systému PMK neboli len výsledkom vnútorného, autonómneho vývoja masovej komunikácie, boli a sú zreteľne dôsledkom pôsobenia vonkajších podmienok a vonkajších vzťahov s politickým a ekonomickým prostredím. Skúmanie zmien PMK preto nevyhnutne presahuje hranice analýzy vnútorného vývoja systému PMK a významne sa dotýka aj interakcií s prostredím.

Technologický vývoj masovej komunikácie prebieha nadnárodne. Rok 1989 odstránil politické bariéry jeho rozširovania u nás. Posledné desaťročie je obdobím mimoriadne rýchleho rozvoja nových médií, ktoré v budúcnosti ovplyvnia kvalitatívny rozvoj masovej (alebo nepriamej) komunikácie.

### Špecifikum slovenskej situácie

Vzhľadom na nejasné a meniace sa štátprávne postavenie Slovenska navyše možno hovoriť o vonkajších vzťahoch a vplyvoch uplatňovaných priamo v rámci Slovenska alebo nepriamo v rámci Česko-Slovenska.

Z politického hľadiska existovalo v rozvoji masovej komunikácie na Slovensku ešte jedno špecifikum. Bývalé Česko-Slovensko v rôznych etapách svojho vývoja ostalo politicky centralizovaným štátom. Komunistický prevrat v roku 1948 vytvorením ideologického centra tento proces ešte posilnil, tým viac, že PMK boli exponovanou oblasťou centrálného ideologického vplyvu.

Pred rokom 1993 Slovensko nemalo orgány, ktoré by boli samostatným subjektom komunikačnej politiky. Napriek tomu možno hovoriť o **územnom aj národnom systéme prostriedkov masovej komunikácie** na Slovensku, lebo vo všetkých vývinových etapách existencie spoločného štátu tu jestvovali (bez ohľadu na centrálnu riadenie) zreteľné špecifiká mediálnej situácie. Podmieňovalo ich jednak praktické uplatňovanie mediálnej politiky, ale najmä rozdielna spoloč-

<sup>1</sup> Sociologické údaje v tejto štúdii uvádzame podľa práce HOLINA, V.: Zmeny mediálneho prostredia. Bratislava, NCMK 1998. 148 s.

<sup>2</sup> Rozšírenosť PMK pred rokom 1989 zaznamenáva na základe výskumu publikácia HOLINA, V.: Periodická tlač SSR a jej čitatelia. Bratislava, NŠÚ 1989, s. 6–16 a 92–94.

ská, jazyková i komunikačná situácia a odlišný stupeň rozvoja jednotlivých prvkov systému.<sup>3</sup>

Analýzu informačnej politiky teda treba uskutočňovať na úrovni federácie, mediálnu situáciu treba skúmať v konkrétnych podmienkach Slovenska. Pri jednotlivých otázkach majú tieto dva aspekty rozdielnu váhu.

Na posúdenie východiskovej situácie: Pre zmeny, ktoré nastali po novembri 1989, aj na porovnanie s vývojom v okolitých krajinách je dôležité vziať do úvahy komunikačnú situáciu v rokoch takzvanej normalizácie, po vojenskej okupácii Československa v roku 1968. (Pritom za roky „normalizácie“ nepovažujeme len rok 1969 a nasledujúci rok previerok a personálnych čistiek, ale celé obdobie, prakticky až do roku 1989, kým v ideologickej a komunikačnej oblasti platilo Poučenie z krízového vývoja v strane a v spoločnosti.<sup>4</sup> V tomto období popri ideologickej, politickej a administratívnej kontrole médií však existovala aj finančná podpora zo strany štátu (na základe stranických rozhodnutí) pri vytváraní materiálnej a technickej základne najmä elektronických médií, ako aj subvencovanie tlače. Súčasne sa z ideologických dôvodov obmedzovalo rozširovanie nových komunikačných technológií, ktoré predstavovalo možné ohrozenie stranického monopolu na informácie. V druhej polovici osemdesiatych rokov situácia v ČSSR už zreteľne kontrastovala so situáciou v Maďarsku, Poľsku, ale aj v ZSSR, kde gorbačovovská glasnosť a liberálnejšia informačná politika vytvárali predpoklady na postupné zmeny. Československo malo v porovnaní so spomenutými krajinami okrem rigidných ideologických princípov aj najcentralizovanejší systém masovej komunikácie a najslabšie rozvinutú komunikáciu v regiónoch a vo väčších mestách.

Kým v ČSSR sa konzervoval systém PMK ideologicky aj technologicky, v Európe sedemdesiatych a osemdesiatych rokov sa stal podstatným rozvoj družicovej a káblovej televízie, v samotnom informačnom systéme to bolo využívanie výpočtovej techniky najprv v agentúrnej, potom v redakčnej praxi. Tento proces si vyžadoval nové a rozsiahle kapitálové investície, koncentráciu kapitálu, vytváranie medzinárodných korporácií v oblasti, kde tradične pôsobil národný trh. V Európe, kde si vo väčšine štátov (aj s trhovým hospodárstvom) udržiaval štát monopol alebo participáciu v elektronických médiách, sa začal tvoriť duálny systém rozhlasového a televízneho vysielaťia. Európske spoločenstvo sa stalo základňou koordinovanej komunikačnej politiky.

V roku 1989 ČSSR predstavovala medzinárodne značne izolovanú, politicky konzervatívnu krajinu. Napriek tomu existoval pomerne rozvinutý systém klasických prostriedkov masovej komunikácie (tlač, rozhlas a terestriálna televízia) s početným publikom.

Po roku 1989 sa stalo nutnosťou postupné vytváranie novej koncepcie informačnej politiky. Retardujúco pôsobili názory, že nepotrebujeme nijakú informačnú politiku, že všetko rozhodne trh. Protirečivosť týchto názorov s realitou bola ok-

<sup>3</sup> Napríklad: podľa údajov štatistických ročeniek v roku 1980 vychádzalo v ČSSR 1 068 titulov novín a časopisov, z toho na Slovensku 28,9 %. Celkový objem vydávanej tlače bol 2 112 354 000 výtlačkov, z toho 26,2 % na Slovensku. V priebehu deviatich rokov, do roku 1989, sa percento titulov ani výtlačkov vydávaných na Slovensku nezmenilo ani o desatinu percenta. Rozdiel v počte titulov sa premietol do odlišnej štruktúry periodickej tlače. Rozdiely v nákladoch sa výraznejšie nezmenili ani po roku 1989, napríklad v roku 1991 počet ročne vydávaných exemplárov tlače na jedného obyvateľa bol na Slovensku 80,0 a v ČR 135,0.

<sup>4</sup> Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ, schválené na zasadnutí ÚV KSČ v decembri 1970. Publikované rôznymi formami v marci 1971.

rem iného v tom, že v štátnych médiách sa veľmi rýchlo uskutočňovali personálne zmeny vo vedúcich funkciách, teda nová mocenská elita prijímala rozhodnutia, ktoré sa dotýkali médií, okrem personálnych otázok aj legislatívy, začali sa uskutočňovať vlastnícke zmeny v tlači, pričom neexistoval relevantný trh reklamy a pod.

### Zmeny informačnej politiky

Predstavu o demokratických zásadách informačnej politiky ovplyvnili aj totalitným Československom prijaté, ale nerešpektované medzinárodné dokumenty, počnúc Všeobecnou deklaráciou ľudských práv (december 1948) po európsku Dohodu o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ratifikovanú v roku 1976), rovnako aj dokumenty z Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe, dokumenty z Kodanskej konferencie (1990) a Moskovskej konferencie (1991) o ľudskej dimenzii.<sup>5</sup> V dokumentoch Európskeho spoločenstva sa presadzovalo nové poňatie demokratickej komunikačnej a informačnej politiky, ktoré charakterizuje zodpovednosť štátu za garantovanie práva na informácie, slobodu a pluralitu názorov v médiách, zvyrazňuje sa zodpovednosť parlamentov za mediálnu legislatívu a kontrolu nezávislosti médií, za transparentnosť vlastníctva a obmedzenie možností monopolizácie informácií.

November 1989 vytvoril podmienky transformácie PMK na niekoľkých úrovniach:

- už koncom roka 1989 Federálne zhromaždenie zrušilo ústavný článok o vedúcej úlohe KSČ. Tým sa zmenil vzťah médií k politickému systému, odstránila sa priama politická podriadenosť médií ako nástroja politickej moci,
- v legislatíve dochádzalo postupne k zmenám právneho postavenia komunikačných inštitúcií,
- postupne sa vytvárala nová inštitucionálna základňa masovej komunikácie,
- nastali zásadné zmeny v ekonomike vlastníctva médií, ako aj ekonomických podmienok pôsobenia médií,
- zmenilo sa komunikačné správanie aj štruktúra publika vo vzťahu k jednotlivým prostriedkom masovej komunikácie.

Na **právnej úrovni** sa postupne vytvárala sústava mediálnych zákonov. Novelizáciou platného tzv. tlačového zákona z roku 1966 sa v marci 1990 vytvorili podmienky na súkromnú účasť vo vydavateľských aktivitách, odstránil sa stranícko-štátny monopol v oblasti tlače.<sup>6</sup> V elektronických médiách sa prijatím zákona o rozhlasovom a televíznom vysielaní<sup>7</sup> vytvorili predpoklady na vznik duálneho vysielania rozhlasu a televízie prijatím malého kompetenčného zákona<sup>8</sup>, ešte pred rozdelením federácie dostali republiky možnosť vstupovať do mediálnej legislatívy. To malo podstatný vplyv na prijatie zákonov o Slovenskom rozhlase a Sloven-

<sup>5</sup> Výber z týchto dokumentov so zameraním na problematiku masovej komunikácie je zverejnený v publikácii Svoboda projevu a médií. Praha, IFJ-SNČR 1996, s. 90–100.

<sup>6</sup> Zákonom č. 86/1990 došlo k novelizácii tzv. tlačového zákona č. 81 z roku 1966. Podrobnejšie pozri ŠEFČÁK, L.: O poslednej novelizácii tlačového zákona. *Otázky žurnalistiky*, 1991, č. 1, s. 12–18.

<sup>7</sup> Zákon č. 4. 468/1991 o prevádzkovaní rozhlasového a televízneho vysielania, ktorý nadobudol účinnosť 22. novembra 1991.

<sup>8</sup> Tzv. „malý kompetenčný zákon“ č. 136 z 20. marca 1991.

skej televízii<sup>9</sup>. Zložitost tvorby novej legislatívy pri značnej rozdielnosti politických záujmov možno ilustrovať už piatimi (pri televízii šiestimi) novelizáciami zákonov o Slovenskom rozhlase a o Slovenskej televízii<sup>10</sup>, dotýkajúcich sa kontroly verejnoprávnych médií, ako aj doteraz neukončenými prácami na takzvanom tlačovom zákone, ktoré sa s rôznou intenzitou uplatňovali od roku 1990 najprv na federálnej úrovni, neskôr samostatne v Slovenskej republike (aj v Českej republike).<sup>11</sup> Jablkom sváru sa stali ustanovenia zákonov o Rozhlasovej rade, ale najmä o Rade Slovenskej televízie. Ich aplikácia vyvolala nejedno politické napätie (naposledy po voľbách v roku 1998). Postavenie rád, ich zloženie, spôsob ich vytvárania si v záujme stability verejnoprávnych médií vyžaduje nové legislatívne riešenie.

Došlo k zásadným zmenám v ekonomickom postavení aj v ekonomických podmienkach pôsobenia médií. V porovnaní s inými odvetviami sa rekordne rýchlo zmenili vlastnícke vzťahy. Skúsenosti predchádzajúcich desaťročí viedli pri „starých“ tituloch k uvoľneniu väzby na predchádzajúcich politických vydavateľov, ktorí v minulosti zasahovali do redakčnej práce a personálnych otázok.

Transformácia vlastníctva tlače prebiehala bez predbežného presného stanovenia podmienok, bez zákonom stanovených požiadaviek transparentnosti vlastníctva, preto sa vytvorili značne neprehľadné vlastnícke vzťahy (domáceho aj zahraničného kapitálu). Pokúsime sa postihnúť najmä zmeny v štruktúre médií, ktoré zároveň vyjadrujú dlhodobejšie tendencie.

### Zmeny v systéme tlače

Vývoj inštitucionálnej základne **tlače**, vzhľadom na jej diferencovanosť, nestačí analyzovať globálne. Budeme preto sledovať tri základné skupiny periodík a ich zmeny v dvoch, resp. troch intervaloch: od roku 1989 do vzniku Slovenskej republiky v roku 1993 a od roku 1993 do roku 1998<sup>12</sup>.

Prvou skupinou sú **denníky**, ktoré tvoria podstatnú časť celkového objemu periodickej tlače a na čitateľov pôsobia najintenzívnejšie. Do druhej skupiny sme zaradili **ústredné časopisy** s celoslovenskou alebo nadregionálnou pôsobnosťou. Tretiu skupinu tvoria **regionálne a lokálne periodiká**.

<sup>9</sup> Zákon č. 254/1991 o Slovenskej televízii a zákon č. 255/1991 o Slovenskom rozhlase z 24. mája 1991.

<sup>10</sup> Novelizácie zákonov o verejnoprávnych médiách: zákony č. 482/1992 a č. 483/1992 z 29. septembra 1992, o Slovenskej televízii a Slovenskom rozhlase; mediálnych rád sa dotýkal aj zákon č. 166/1993 NR SR zo 14. júna 1993 o opatreniach v oblasti rozhlasového a televízneho vysielania, zákon NR SR č. 82/1995 Z. z., ako aj novelizácia z 26. septembra 1996 č. 321/1996 Z. z. (Túto novelu prezident vrátil na prerokovanie, parlament ju opätovne schválil 23. októbra.) Najnovšou novelizáciou je zákon č. 335/1998 zo 6. novembra 1998.

<sup>11</sup> Práce na novom mediálnom zákone pokračovali od novelizácie, najprv vo Federálnom zhromaždení, od roku 1993 už v samostatných republikách. Návrh, ktorý zverejnilo Ministerstvo kultúry SR v prílohe *Slovenskej Republiky* v apríli 1996, sa označoval ako 15. verzia, nebol predložený do parlamentu.

<sup>12</sup> Údaje o periodickej tlači na Slovensku v rokoch 1989, 1993 a 1998 uvádzame podľa HOLINA, V.: Zmeny vo vydávaní a pôsobení periodickej tlače na Slovensku. *Otázky žurnalistiky*, 1993, č. 4, s. 223–234 a Adresár médií SR 1998. Bratislava, NCMK 1998. 488 s.

**Údaje o počte vydávaných periodík podľa skupín:**

Rok	Spolu	Denníky	Ústredné časopisy	Regionálne a lokálne
1989	326	12	192	122
1993	753	20	414	319
1998	1 034	19	602	413

K výraznému rastu počtu vydávaných periodík od roku 1990 viedlo najmä zrušenie povoľovacieho systému pri vydávaní periodickej tlače. Uvedené číselné údaje nepostihujú celý rozsah nových vydavateľských aktivít, lebo nové periodiká často v priebehu roka vznikli aj zanikli a štatistiky tieto neúspešné pokusy (len pri denníkoch ich bolo viac ako 10) nazahrávajú. Zanikali aj niektoré „staré“ periodiká, iné menili periodicitu. Neskúsenosť, ale aj nepriaznivé vydavateľské podmienky spôsobili, že v niektorých rokoch zanikla pätina až štvrtina periodík, a napriek tomu počet titulov vzrástol.

Na vyjadrenie tendencie týchto zmien uvedieme **celkový index rastu a rastu v jednotlivých skupinách** (kde je základom rok 1989):

Rok	Spolu	Denníky	Ústredné časopisy	Regionálne a lokálne
1989	100,0	100,0	100,0	100,0
1993	231,0	166,7	215,6	261,5
1998	317,2	158,3	313,5	338,5

Po dvoch desaťročiach stagnácie počtu vydávaných titulov (v rokoch 1969–1989) sa počet periodík rýchle zdvojnásobil a v priebehu necelých desiatich rokov viac ako stonásobil. Najrýchlejšie rástla regionálna a lokálna tlač, potom celoslovenské časopisy.

Relatívne najmenej sa zvýšil počet vydávaných **denníkov**. Aj keď z celkového počtu titulov denníky predstavujú len 1,8 %, na celkovom objeme vydávanej tlače sa podieľajú až dvoma tretinami. Predmetom rozdielneho hodnotenia je počet denníkov vydávaných na Slovensku, ktorý je napr. v porovnaní so susedným Rakúskom vyšší (v Rakúsku vychádza 17 denníkov), ale podstatne nižší ako v severných krajinách s porovnateľným počtom obyvateľov ako Slovensko (Dánsko 43, Nórsko 81, Fínsko 58). Ak existujú problémy subsystému dennej tlače na Slovensku, nie sú v počte, ale v **štruktúre** vydávaných denníkov:

Rok	Spolu	Ústredné	Regionálne	Lokálne
1989	12	7	3	2
1993	20	12	4	4
1998	19	12	3	4

Disproporcia štruktúry denníkov na Slovensku je vo vysokom počte celoslovenských denníkov vydávaných v geograficky excentrickom hlavnom meste a v nedostatočnej rozvinutosti regionálnych denníkov. Počet krajov sa po územno-administratívnej reorganizácii v roku 1996 z pôvodných štyroch zvýšil na osem.

Jednou z príčin pomalých zmien v štruktúre denníkov je pokles nákladov. V porovnaní s rokom 1989 jednorazové náklady denníkov v roku 1993 poklesli o 6,1 %

a v roku 1998 až o 21,1 % (pri celoslovenských denníkoch o 17,7 %, pri regionálnych o 28,7 %, pri lokálnych až o 48,0 %). Tieto údaje naznačujú prehĺbovanie nepriaznivých tendencií v štruktúre denníkov. Pri raste počtu titulov a poklese nákladu sa znižujú priemerné náklady, čo ešte väčšmi komplikuje ekonomiku vydávania tohto typu tlače.

Na trhu dennej tlače v posledných rokoch dominujú dva tituly: tabloid *Nový čas* s mierne bulvárnou úpravou aj obsahom má jednorazový náklad 230 000 výtlačkov a pravidelne ho číta približne 30 % dospelých obyvateľov. Na druhom mieste je *Pravda* (do roku 1989 ústredný orgán KSS s jednorazovým nákladom 400 000), v súčasnosti má jednorazový náklad 135 000 výtlačkov a číta ho približne 13 % dospelých obyvateľov.

Údaje o nákladoch uvádzame podľa informácií vydavateľov, nie sú korigované remitendou. Na Slovensku doteraz neexistuje inštitúcia overovania nákladov tlače, preto údaje nemožno považovať za dostatočne spoľahlivé.

V subsystéme denníkov koncom roka 1998 a začiatkom roka 1999 došlo k zmenám vlastníctva, najvýraznejšie sú zmeny regionálnych titulov na úrovni nových krajov (Košice a Prešov).

Vo vývoji **ústredne registrovaných časopisov** sme zaznamenali odlišné tendencie ako pri denníkoch. Z celkového počtu periodík vydávaných v SR tvoria 58,2 %, sú výrazne diferencované z typologického hľadiska i podľa periodicity.

V sledovanom období sa počet vydávaných časopisov s celoslovenskou pôsobnosťou viac ako strojnásobil, vznikli nové typologické skupiny reklamných a erotických periodík. Najpočetnejšie sú časopisy s nižšou ako mesačnou periodicitou – 45,1 %, mesačníkov je 39,6 %, týždenníkov a dvojtýždenníkov 15,3 %.

Na rozdiel od denníkov však **jednorazové náklady** časopisov v sledovanom období stúpali:

Rok	Celkový jednorazový náklad v tis.	Priemerný jednorazový náklad v tis.
1989	5 443,0	29,9
1993	8 725,7	21,1
1998	9 357,1	16,1

Za prvé štyri roky po roku 1989 jednorazový náklad stúpol o 60,3 %, v nasledujúcom období sa tento rast spomalil a zvýšil sa len o 11,6 %. Pri výraznom raste počtu titulov sa však znižovali priemerné jednorazové náklady celoslovenských časopisov.

K najvýraznejším zmenám došlo v **regionálnej a lokálnej tlači**, ktorá sa na celkovom počte vydávaných titulov podieľa 40 %. Do roku 1989 boli v tejto kategórii len dva typy periodík: tretinu tvorili okresné noviny a dve tretiny podnikové časopisy. **Vývoj regionálnych periodík** v sledovaných etapách:

Rok	Spolu	Regionálne	Miestne	Podnikové	Inzertné
1989	122	40	–	82	–
1993	319	112	112	68	27
1998	420	87	214	55	64

Podobne ako pri celoslovenských časopisoch rast titulov bol rýchlejší v prvom období, ale štruktúrne zmeny boli výraznejšie po roku 1993.

**Regionálne noviny** do roku 1989 predstavovali len okresné noviny ako oficiálne orgány OV KSS a ONV. Od roku 1991 prestali okresné orgány financovať tento typ tlače, zmenili sa vydavateľské subjekty a zameranie novín vydávaných prevažne na úrovni okresov. Po územnej reorganizácii v roku 1996<sup>13</sup> sa počet okresov zvýšil na 79, tomu približne zodpovedá aj počet novín (väčšinou týždenníkov) vydávaných na okresnej úrovni.

Po roku 1989 sa začali vydávať viaceré typy **lokálnych alebo sublokálnych** periodík. V niektorých prípadoch je otázne, či spĺňajú všetky kritériá, ktoré sa kladú na periodickú tlač. Ich rast je však najrýchlejší a možno predpokladať, podobne ako pri regionálnych novinách, postupnú kryštalizáciu tohto subsystému.

Vznikol nový typ **inzerčných regionálnych a miestnych periodík**. Ich počet sa rýchlo zvyšuje.

Opačný trend sme zaznamenali pri **podnikových novinách**, ktorých počet postupne klesá a obsahovým zameraním čoraz zreteľnejšie prechádzajú do sféry pôsobenia podnikového public relations.

Regionálne a lokálne periodiká prechádzajú najrýchlejším a najzreteľnejším vývojom.

Celkovo možno povedať, že po roku 1989 sa výrazne rozšíril stránkový rozsah novín aj časopisov, skvalitnila sa ich polygrafická úprava. Podstatné boli, prirodzene, obsahové zmeny, zmeny proklamovaných hodnôt a názorov. Obsahové zmeny smerovali k názorovej pluralite tlače. Tieto procesy boli poznačené nedorozumeniami a konfliktmi v ponímaní slobody novinárskej tvorby či zodpovednosti pred verejnosťou. Objavili sa prvky bulvárnosti, absencia etických princípov, nedostatky profesionality, preferencia okrajových tém atď., slovom javy, ktoré sprevádzali vymanenie sa tlače spod straníckej a štátnej kontroly aj v iných postkomunistických krajinách.

Sledované obdobie poznamenala značná nestabilita ekonomických podmienok vydávania tlače, ako aj labilita trhu tlače.

### Zmeny elektronických médií

Nová štruktúra sa vytvorila aj v **elektronických médiách**. Zásadnú zmenu na vytvorenie novej inštitucionálnej základne rozhlasu aj televízie priniesol zákon FZ č. 468/1991 Zb. o prevádzkovaní rozhlasového a televízneho vysielania. Vytvoril právne predpoklady na vznik duálneho systému. Inštitucionálne zmeny sa vzhľadom na technickú a organizačnú zložitnosť uskutočňovali pomalšie ako zmeny v tlači.

**Rozhlasové vysielanie** má svoje špecifiká. K obsahovým zmenám vysielania došlo hneď po novembri 1989, ale inštitucionálna základňa sa menila pomalšie. Zmeny vyžadovali legislatívne úpravy, ktoré vytvorili právnu možnosť vytvárania duálneho systému v roku 1991. To znamenalo transformovanie štátneho rozhlasu na verejnoprávny a otvorenie rozhlasového vysielania pre názorovú a inú diferencovanosť, ako aj pre komerčné aktivity na základe udeľovania licencií.

Do roku 1989 pôsobil na Slovensku centrálné riadený Československý rozhlas s jednou federálnou stanicou a troma národnými okruhmi s málo rozvinutým regionálnym vysielaním.

<sup>13</sup> Zákon č. 221/1996 Zbierky o územnom a správnom členení SR.



Už v roku 1990 sa ako súčasť štátneho rozhlasu začal šíriť program staníc ROCK FM RÁDIO. Po roku 1993 sa v samostatnej verejnoprávnej inštitúcii Slovenský rozhlas postupne vytvorili štyri vysielacie okruhy (spravodajsko-publicistický, kultúrno-umelecký, zábavno-komerčný a regionálny). Okrem toho má Slovenský rozhlas národnostné vysielanie a začal vysielat do zahraničia vo viacerých jazykoch.

Vznikla skupina **prevádzkovateľov na základe licencie**: Vytváranie novej štruktúry komerčných staníc sa však uskutočňuje postupne. Zvyšuje sa ich počet, ale mení sa aj ich územný dosah a štruktúra programov.

Postupne sa kryštalizuje takáto štruktúra komerčných staníc:

- nadregionálne stanice s pôsobnosťou vo viacerých regiónoch alebo na väčšine územia Slovenska,
- regionálne stanice s pôsobnosťou v regióne,
- lokálne stanice s pôsobnosťou vo väčšom meste a jeho okolí.

Podľa údajov Rady SR pre rozhlasové a televízne vysielanie k 1. januáru 1998<sup>14</sup> pôsobilo na Slovensku na základe licencie 24 rozhlasových staníc (z toho tri zahraničné). Vzhľadom na prebiehajúce zmeny možno odhadovať, že z uvedených staníc má len deväť lokálnu pôsobnosť. Niektoré stanice, napríklad Rádio TWIST, majú ambíciu zabezpečiť signálom podstatnú časť celého územia a vytvárajú svojím spravodajským a zábavným programom alternatívu verejnoprávnemu rozhlasu. Aj v oblasti rozhlasového vysielania prebieha kryštalizácia, ktorá sa prejavuje vo vlastníckych zmenách. Možno predpokladať, že naznačené tendencie sa budú prehľbovať.

Inštitucionálnu bázu **televízie**, okrem možnosti vytvoriť duálny systém, ovplyvnili aj technologické zmeny, najmä káblové rozvody a družicové vysielanie. Štátna, od roku 1991 verejnoprávna Slovenská televízia najprv pod vplyvom spomínaných technologických zmien a neskôr udelením licencií na televízne vysielanie stratila najprv svoje monopolné, neskôr aj dominantné postavenie.

Už v roku 1994 začala v Českej republike vysielat rýchlo expandujúca, aj na slovenskom území, komerčná stanica NOVA.

Od roku 1995 začala celoplošne vysielat slovenská stanica VTV (najprv cez družicu EUTELSAT-II-F2, od roku 1997 cez INTELSAT 707). Od roku 1997 pomocou terestriálnej siete, ktorá pôvodne slúžila 3. programu STV, začala vysielat komerčná stanica Markíza. Pri koncepcnej a programovej kríze verejnoprávnej STV MARKÍZA rýchlo získala vedúcu pozíciu.

Káblové siete sa využívajú jednak na regionálne a lokálne vysielanie, alebo len na rozvod programov (oba typy vysielania vyžadujú licenciu).

Regionálne, a najmä lokálne vysielanie uskutočňuje 63 televíznych štúdií v rozsahu 15 446 hodín moderovaného vysielania a 201 818 hodín textových informácií.<sup>15</sup> Rozsah vysielania aj podiel moderovaného vysielania sa zväčšuje.

Do začiatku roka 1998 Rada SR pre rozhlasové a televízne vysielanie vydala 91 licencií na televízne káblové rozvody. Tieto šírili signál do 550 000 domácností. (Počet udelených licencií ročne je cca 20.)

(Dokončenie štúdie s uvedením anglického resumé bude v nasledujúcom čísle 3/99.)

<sup>14</sup> Správa o stave vysielania v Slovenskej republike a o činnosti Rady SR pre rozhlasové a televízne vysielanie za rok 1997. Bratislava 1998, s. 14.

<sup>15</sup> Tamže, s. 22.

Adresa autora: doc. PhDr. Vladimír Holina, Katedra žurnalistiky FiF UK, Štúrova 9, 811 02 Bratislava. T: 364 192, F: 326 530, e-mail: kzur@phil.uniba.sk

## **Changes in Media Situation in Slovakia Since 1989**

---

Vladimír Holina

*Keywords: media system – change – milestones in the development – political system – legislation – economic conditions – media audiences – media conflicts*

*Analysing political, legislative and institutional changes in relation to the media, this study focuses on the Slovak media system's changes since 1989. The year 1989 is considered the starting point of establishing a new, democratic and pluralistic media system. When the Slovak Republic was established in 1993, conditions for completing the Slovak media system were created. The author considers these processes as controversial and conflicting but – in their main direction – as positive and irreversible. As for the press, the number of the published press titles increased three times, the new subsystems of advertising and erotic press came to being, and the regional and local press expanded considerably. Content and graphic of newspapers achieved higher standards,*

*size of newspapers and magazines increased. Average circulation of newspapers, especially dailies, decreased while their cover price went up (rose). Unlike to magazines, newspapers lost a considerable part of their readers. A dual broadcasting system was established. New media, mainly cable television, became popular with the public.*

*Changes in the Slovak media system were accompanied with misunderstandings and conflicts with political power. The media found fault with unequal access to government information, bad economic conditions, lack of independence of the public media and so on. After general elections in September 1998, conditions for better relations between political power and the media were established.*